

Комарова З. И.

МЕТОДОЛОГИЯ, МЕТОД, МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ЛИНГВИСТИКЕ : Учеб. пособие

Екатеринбург : Изд-во Урал. федер. ун-та им. первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2012.— 818 с.

Посилений інтерес науковців до організації дослідницької роботи, зокрема логіки методів та опису моделей такої організації, оптимізації наукових досліджень, спричиняє появу оригінальних праць, у яких роздуми над методологічними проблемами спонукають читачів до розмірковувань над власними науковими пошуками. Однією з таких фундаментальних праць, яка є вагомим внеском у розвиток теорії лінгвістичного методу, можна назвати навчальний посібник З. І. Комарової «Методологія, метод, методика і технологія наукових досліджень у лінгвістиці» (2012), який знайомить читачів з основами лінгвістичної методології, методикою і технологією лінгвістичних досліджень, розкриває теорію лінгвістичного методу.

Ерудованість дослідниці, доктора філологічних наук, професора кафедри іноземних мов Уральського федерального університету імені першого Президента Росії Б. М. Ельцина, кафедри німецької філології Уральського державного педагогічного університету і кафедри загальної лінгвістики та міжкультурної комунікації Інституту міжнародних зв'язків, вилилась у ґрунтовне узагальнення досвіду своїх попередників. Аналізуючи солідний науковий доробок із методологічної проблематики (близько 2 тис. наукових праць, лексикографічних джерел та джерел добору фактичного матеріалу), З. І. Комарова ставить перед собою завдання — виробити основи системної методології лінгвістики з метою надання допомоги лінгвістам у дослідженні конкретної індивідуальної теми, що знаходить

відображення у доволі прозорій структурі посібника, яку формують передмова, вступ до проблематики системної лінгвістичної методології (передумови та джерела), чотири частини (перша присвячена основам системної лінгвістичної методології, зокрема джерелам і складникам, друга — розкриває теорію лінгвістичного методу, третя — описує методіку лінгвістичного дослідження і четверта — його технологію), кожна з яких містить свої розділи (перша — 6, друга і третя — по 4, четверта — 2) й підрозділи (всього 61), окремі з яких мають дрібніші підрозділи (разом їх 77), висновки до кожної частини, післямову (точніше, замість післямови), бібліографію (список наукової літератури, словниково-довідникову літературу, джерела матеріалу) й додаток («Робоча навчальна програма для магістрів “Методологія наукових досліджень у мовознавстві”»). Усі розділи посібника супроводжують контрольні питання й завдання для закріплення теоретичного матеріалу, а також література для поглибленого вивчення (за бажанням).

Спонукає до роздумів розкриття методологічної проблематики праць 70–80-х рр. XX ст. та кінця XX — початку XXI ст., аналіз якої З. І. Комарова здійснює, описуючи зміст основних праць узагальнювального характеру в хронологічній послідовності їх видання без критичних складників. Можливо, такий хрестоматійний формат подання проблемного аналізу є виправданим для жанру навчального посібника, проте з поля зору випадає момент узагальнення досліджуваної впродовж тривалого часу

проблематики в методологічному аспекті та власне його критична оцінка. Тобто аналіз проблеми як такий певною мірою півелюється, натомість маємо опис змісту фундаментальних праць.

Евристичний потенціал дослідниці, глибоке вивчення теоретико-методологічних засад суміжних із лінгвістикою галузей знань, свіжий, нестандартний погляд на методологічні засади мовознавства розкриваються також у новаторському підході до систематизації основних джерел і складників лінгвістичної методології, до яких дослідниця відносить, зокрема, філософію і філософію науки (а в їх контексті — філософію лінгвістики та філософію мови), наукознавство і власне науку (від класичної до сучасної — неklasичної та постнеklasичної), логіку (формальну й діалектичну) та психологію (зокрема й психологію науки), аксіологію, етику, естетику науки й наукової діяльності, системологію, семіотику та лінгвістику (як науки й метанауки, зокрема й лінгвсеміотику). Щоправда, у цьому переліку, на нашу думку, бракує ще однієї науки — загальної методології як субстрату лінгвістичної методології з її фундаментальними категоріями й законами організації та самоорганізації життя, яка стосовно лінгвістичної методології виливається в закони, моделі, принципи, структуру організації й самоорганізації дослідницького простору в галузі лінгвістики.

Результатом такої систематизації стала розроблена авторкою посібника модель багаторівневої ієрархічно зорганізованої системної лінгвістичної методології (с. 216), яка включає дев'ять логічно вмотивованих ієрархічних рівнів: перший — філософська методологія, другий — системологічна, третій — синергетична, четвертий — семіотична, п'ятий — загальнонаукова, шостий — конкретно наукова, сьомий — дисциплінарна, восьмий — конкретно-дисциплінарна, дев'ятий — методологія конкретного лінгвістичного дослідження.

Намагання якомога ґрунтовніше висвітлити й масштабно показати досліджувану проблему цілком виправдано змушує автора в другій частині посібника вийти за межі не лише теоретичних засад власне лінгвістичної методології, а й лінгвістичного методу, розкриваючи загальну теорію методу, а в її контексті — фундаментальну типологію методів, зокрема філософських, філософсько-загальнологічних, гібридних (міждисциплінарних) методологічних рівнів (системного, синергетичного, семіотичного), загальнонаукових методів і прийомів (емпіричного, теоретичного й метатеоретичного рівнів) та конкретно-наукових методів у соціально-гуманітарному пізнанні.

Підсумовуючи й заповнюючи лакуни в загальній теорії методу, З. І. Комарова теоретично вмотивовано розробляє основні вимоги до наукового методу, акцентуючи увагу на його обов'язковій детермінованості об'єктом і предметом дослідження, заданості настановою дослідника, результативності та надійності, економічності та ефективності, ясності та ефективного розпізнаванні, відтворюваності, доступності, безпеці (с. 225).

Третю частину посібника присвячено дисциплінарним методам і методикам системної лінгвістичної методології, розкриття теоретичних основ яких передусім передбачає висвітлення питання щодо їхніх лінгвістичних засад, зокрема щодо мовної дійсності та парадигмального підходу в методології сучасної лінгвістики, який дозволив З. І. Комаровій задекларувати макропарадигмальні методи — порівняльно-історичний, зокрема компаративний / типологічний, структурний, комунікативно-прагматичний, когнітивний, а в їхньому контексті відповідні методики: 1) методику зовнішньої і внутрішньої реконструкції, методику відносної хронології і глотохронології, лінгвістичної екстраполяції та не парадигмальні методики компаративізму (для порівняльно-історичного методу); 2) опозиційний, дистрибутивний, трансформаційний, компонентний аналіз, аналіз за безпосередніми складниками (для структурного методу); 3) методику аналізу тексту, дискурсу (для комунікативно-прагматичного методу); 4) методику аналізу концептів, категорій, дискурсу, морфотемний аналіз (для когнітивного методу).

Детальне розроблення складної розгалуженої дисциплінарно-методологічної структури сучасної лінгвістики спонукало дослідницю до виокремлення також не парадигмальних методів і методик лінгвістики — дисциплінарних, зокрема описового і лінгвостатистичного методів, контекстологічного й валентнісного аналізу; конкретно-дисциплінарних, зокрема методів і методик діалектології, етимології, ономастики, лінгвостилістики, прикладної лінгвістики; методів і методик конкретних лінгвістичних парадигм — соціолінгвістики, етнолінгвістики, ареальної лінгвістики, психолінгвістики, нейролінгвістики, паралінгвістики, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, політичної лінгвістики.

Четверта частина посібника розкриває технології системної лінгвістичної методології, зокрема технології пізнання в лінгвістичному дослідженні й технології опису результатів лінгвістичного дослідження. Детально, лаконічно й логічно послідовно З. І. Комарова розписує технології науко-

во-дослідницького процесу (етапи лінгвістичного дослідження, проблему вибору теми дослідження, планування дослідження), пошуку наукової інформації з мовознавства (традиційних та інноваційних бібліографічних джерел), вивчення наукової літератури з теми дослідження, технології збирання й класифікації мовного матеріалу з теми дослідження (ураховуючи традиційні та інноваційні джерела), створення поняттєво-термінологічного апарату дослідження (з урахуванням параметрів «дисертаційності» дослідження), формування методології й методики дослідження, моделювання наукового тексту за проведеним дослідженням та технологією редагування (саморедагування) тексту дисертації й автореферату. У цій частині посібника зацентровано увагу на стилістико-жанрових особливостях дисертації й автореферату, мові, метамові й графічній метамові цих наукових праць, на нормах, правилах і техніці цитування, на системі бібліографічних покликань і техніці їх оформлення, на типових труднощах і помилках в описові наукових результатів, на основних підходах і принципах редагування й саморедагування дисертації й автореферату. Теоретичні положення органічно доповнюють приклади з власного досвіду, зокрема з дисертацій, захищених під керівництвом автора.

Розкриття концептуальної багатозначності поняття «методологія», задекларованої в рецензованому посібнику у форматі ланцюга «методологія — метод — методика — технологія» стосовно лінгвістики в

логічно вмотивований спосіб подання теоретично-практичного матеріалу якнайкраще увиразнює складну динаміку дефініцій зазначених понять, яку можна представити так: «наука про організацію наукових досліджень у лінгвістиці» — «наука про методи організації наукових досліджень у лінгвістиці» — «наука про логіку методів організації наукових досліджень у лінгвістиці» — «наука про сукупність прийомів науково-практичної діяльності, способів і засобів опису логіки методів організації наукових досліджень у лінгвістиці».

На особливу увагу заслуговують компактно сформульовані висновки до всіх частин посібника, які повною мірою відповідають усім критеріям до структурних компонентів тексту такого типу.

Уміння автора креативно мислити, об'єктивно подати матеріал та розкрити приховані технологічні механізми написання лінгвістичного дослідження на широкому теоретичному тлі, оригінальний стиль викладу матеріалу подекуди з графічним його унаочненням привертають увагу не лише бакалаврів, магістрів, аспірантів, докторантів, а й викладачів вишів, науковців та спеціалістів, які працюють у системі підготовки та атестації наукових кадрів.

Отже, перед нами справді цікава, зважена в міркуваннях новаторська праця, яка може стати взірцем для написання навчально-методологічно-методично-технологічних досліджень такого типу.

В. ІВАЩЕНКО

AKTUALNE PROBLEMY JĘZYKOZNAWSTWA SŁOWIAŃSKIEGO / Red. nauk. E. Koriakowcewa, J. Gardzińska

Siedlce : Un-t. przyrodniczo-humanist. w Siedlcach, In-t. filologii polskiej i lingwistyki stosowanej, Międzynar. kom. slawistów, Komis. słowotwórstwa, 2012.— 275 s.

Рецензована колективна праця представляє матеріали міжнародного семінару «Актуальні проблеми слов'янського мовознавства», що був проведений у жовтні 2011 р. у м. Седльце (Польща) в рамках проекту «Зіставна слов'янська дериватологія», ініційованого комісією зі словотвору при Міжнародному комітеті славистів. Серед авторів збірника — лінгвісти з Польщі, України, Росії, Чехії, Словенії, Сербії, Болгарії і Лит-

ви (серед них деякі з подвійною державною належністю). Структурно праця складається з двох розділів: більший («Студії зі словотвору і лексичної семантики») містить 17 розвідок, натомість менший («Культурні і глоттодидактичні аспекти слов'янського мовознавства») — лише 5.

Ці розвідки різняться кількістю залучених до розгляду слов'янських мов: найчастіше висвітлюються дані однієї, рідної, мо-

ви, рідше дається зіставлення кількох (головно двох) мов, і лише три статті (причому дві з них авторства українських учених В. В. Грешука і Т. О. Черниш) виконано на матеріалі всіх мов Славії. Праці також різняться за вибором конкретного об'єкту вивчення і за теоретико-методологічним підходом до його аналізу. Переважна більшість статей присвячена проблемам, пов'язаним зі слов'янськими мовами на сучасному синхронному зрізі їх існування, і лише кілька розглядають свій об'єкт в історичній перспективі. Тематично збірник зорієнтовано передусім на дослідження слов'янського словотвору, хоча в ньому представлено і праці, присвячені лексичній семантиці, граматиці, стилістиці й фразеології, а також лінгвокультурології.

Розвідка Вас. В. Грешука, виконана в загальнослов'янській перспективі, прагне позбавити теоретико-методологічний апарат конфронтативних дериватологічних студій дисбалансу, що утворився через односторонню спрямованість подібних студій лише на словотвірний формант як на типологічний параметр. Автор слушно наголошує на необхідності урахування й основоцентричного параметра в таких його виявах, як парадигматика і синтагматика твірних основ, їх словотвірний потенціал тощо. У розвідці Т. О. Черниш лексичний матеріал, узятий з усіх слов'янських мов, отримує порівняльно-історичне витлумачення в рамках етимологічно-гніздового підходу, наслідком чого є реконструкція праслов'янських назв спеки, похідних від дієслівних коренів термічної семантики. Авторка також простежує особливості рефлексії, зокрема ареальної, континуантів згаданих праформ. У своєму дослідженні аксіологом слов'янської ментальності І. А. Меркулова (Росія), використовуючи відомості інослов'янсько-російських перекладних словників, виявляє національні аксіосфери, тобто найістотніші для окремих слов'янських культур смисли, за критерієм кількості слів для їх вираження.

Зміст статті Ю. В. Романюк (Україна) «Типологія і характерологія сучасного українського дієслівного словотворення» ширший від заявленого в її заголовку, оскільки авторка зіставляє відповідні українські відомості з даними російської та польської мов. При цьому вона спирається на матеріали «Грамматичного словника української літературної мови», підготовленого групою авторів на чолі з В. І. Коряковцевої (Київ, 2012). Розвідка О. І. Коряковцевої (Польща) є цікавим зразком дериватологічного аналізу в функціонально-комунікативному контексті. Авторка вивчає словотвірні прийоми когнітивного кодування, що висту-

пають у рекламних текстах і, отже, властиві маніпулятивному дискурсу. Варто відзначити, що її спостереження щодо мовної гри як типової стратегії створення рекламних симулякрів знаходять відповідність в аналогічних явищах у царині фразеології. Г. П. Нещименко (Росія) розглядає категорію парних фемінативів (тобто лексем типу *биатлонист* — *биатлонистка*) у зв'язку з інноваційними процесами і явищами в сучасних російській, польській та чеській мовах і з урахуванням тих соціокультурних екстралінгвістичних чинників, що впливають на ці мови. В. Малджієва (Польща) на матеріалі польських і болгарських найменувань тварин, рослин, кольорів і людей розробляє постулати зіставного вивчення слов'янських дериваційних парадигм, беручи до уваги як внутрішньоструктурний, так і когнітивний аспекти словотвору.

Зіставний аспект присутній також у статтях, тематично не пов'язаних зі словотвором. Так, М. Шидловська (Польща) зосереджує свою увагу на теоретичних засновках дослідження проблем категорії часу в польській та болгарській мовах, демонструючи можливості «взаємовигідного» поєднання традиційних підходів до аналізу темпоральної семантики з методиками вивчення мовної картини світу. І. В. Зикова (Росія) розглядає мову і культуру як синергетичну єдність, а фразеологізми — як культурно-мовні знаки. Вона також виділяє когнітивні модули переживання й осмислення світу, що виступають у формуванні концептосфери культури: 1) емоційно-чуттєве, душевне та естетичне переживання; 2) архетипне, міфологічне, релігійне, філософське й наукове осмислення. Відповідним чином ці ж модули виявляються задіяними у формуванні фразеологічної семантики, відбиваючись у ній у вигляді її «історичних шарів». Утім, історичність цих останніх не заважає тому, що кожний із них може актуалізуватись у процесі живого мовлення. Тема фразеології виступає також у статтях Я. Целерової та М. Хадкової (Чехія), присвячених використанню одиниць цього структурного рівня мовної системи в лінгводидактиці, відповідно під час навчання ділового російського мовлення і вивчення чеської як іноземної. Зіставний аспект присутній у розвідці Вал. В. Грешук, у якій показано специфіку функціонування рис гуцульського діалекту в мові творів української та польської художніх літератур з огляду на специфіку стилістичного використання різних мовних одиниць, серед іншого, у плані кореляцій між їхньою належністю до того чи іншого структурного рівня мови, з одного боку, і їх використанням у

прямій мові персонажів чи авторському викладі, — з другого.

Повертаючись до праць дериватологічного спрямування, згадаємо ті з них, які висвітлюють явища, пов'язані з мовними контактами. Н. Ю. Авіна (Литва) виявляє особливості словотвору в російськомовних громадян Литви й інтерпретує ці особливості як наслідок російсько-литовської мовної інтерференції. Я. Гардзинська (Польща) простежує східнослов'янські риси у прізвищах мешканців м. Седльце в рамках дослідження, результатом якого має стати історико-етимологічний словник пограниччя Мазовії, Підляшшя і Малополющі. Авторка висвітлює походження цих одиниць, як похідних, так і непохідних, установлюючи при цьому локалізацію східнослов'янських рис в їхній морфемній структурі. Р. Піскова (Чехія) аналізує словотвірну адаптацію в чеській мові англословних термінів із царини інформатики, показуючи роль питомих та іношомовних афіксів у цьому процесі.

Стаття Є. Ф. Тарасова містить теоретичне й методичне обґрунтування проекту з дослідження загальнопольських вартостей у сучасній польській культурі за допомогою тих свідчень, які може дати аналіз мовного матеріалу, а саме експліцитних формулювань етичних цінностей у наукових текстах і даних психосемантичних та асоціативних експериментів із залученням пересічних носіїв мови. Формулюючи низку проблем, що тут постають перед дослідниками, автор залучає і досвід аналогічного аналізу даних російської мови.

Серед праць, виконаних на матеріалі лише однієї мови, домінує дериватологічна тематика. Одна стаття стосується історії мови: це розвідка Р. Драгичевич (Сербія) про лексику на позначення людських якостей, умотивовану звуконаслідувальними словами. З різних параметрів, за якими авторка описує ці одиниці, особливо цікавими є метафоричні й метонімічні схеми смислового переходу «звучання / рух» → «характеристика людини». Т. І. Перовська і Т. В. Попова (Росія) аналізують особливості функціонування запозиченої абрєвіатури рос. *ВИП* як верхини словотвірного гнізда; методологічно значущим у їхньому аналізі є розв'язання проблем, пов'язаних із бага-

тоаспектною варіативністю цієї російської лексеми. Інша пара російських дослідників, Л. В. Раціборська і Н. А. Самилічева, дає огляд найновіших явищ у російському словотворі на тлі тих суспільно-політичних і культурних процесів, які їх супроводять. Л. Назаренко (Чехія), як і О. І. Коряковцева, вивчає оказіональний словотвір у дискурсивному ракурсі; розглядаючи дериваційні неологізми в мові російських ЗМІ, авторка встановлює їхні моделі, а також комунікаційно-прагматичні чинники, які зумовлюють їх появу й використання.

Проблематика історичної лексикології польської мови була представлена дослідженням Й. Куць (Польща), предметом якого були назви мір різних сільськогосподарських угідь в інвентарних книгах ХІХ ст., а також витлумачення особливостей їхнього походження і функціонування в контексті традиційних систем виміру. Багата за своїм лексичним фактажем, ця розвідка є важливою і в ширшому культурно-історичному розумінні, зокрема стосовно встановлення моделей осмислення просторових об'єктів, пов'язаних із господарською діяльністю. Дисонанс у позитивне враження від цієї статті вносить невдалий англійський переклад резюме (на жаль, це стосується і низки інших статей).

Тема рекламного дискурсу, але стосовно фразеології, постає у статті І. Страмлич-Брезник (Словенія), яка висвітлює особливості відповідного вживання ідіом, а також так званих взірців (тобто прецедентних назв літературних творів тощо), зокрема їхню модифікацію в рекламних текстах і причини, що її викликають.

Завершуючи цей огляд, підтримаємо думку редакторів збірника, О. І. Коряковцевої і Я. Гардзинської, що його матеріали становлять інтерес не лише для славістів, а й для широкого лінгвістичного загалу, представників різних мовознавчих дисциплін і спрямувань. Уводячи в науковий обіг відомості різних слов'янських мов і представляючи різні підходи до їх дослідження, ця книжка вводить досягнення сучасної лінгвоставістики в контекст світової науки про мову.

О. ПАЛАМАРЧУК,
С. С. ЄРМОЛЕНКО